

ACADEMICISME *VERSUS* NEOCLASSICISME A L'ESCOLA GRATUÏTA DE DIBUIX DE BARCELONA

Rosa Maria Subirana Rebull

La tradició barroca del segle XVIII català es va internacionalitzar esporàdicament amb la cort de l'arxiduc Carles gràcies a la presència d'artistes àulics d'origen italià o germànic. La dominació borbònica posterior va comportar una certa influència del rococó francès, juntament amb la introducció del gust classicista i dels conceptes uniformadors acadèmics, els quals van culminar, després de la creació de la Real Academia de San Fernando a Madrid, amb la fundació de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona l'any 1775. Finalment, amb la Reforma Il·lustrada es va anar assimilant de manera pausada les idees neoclàssiques.

Atès que el mètode d'ensenyament acadèmic aplicat per l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona imposava uns cursos de formació comuns a tots els alumnes, val la pena analitzar de quins mitjans disposaven i quins eren els models sobre els quals treballaven, i, alhora, valorar l'evolució del gust cap al retrobament del món clàssic.

Gràcies a una intencionada política d'adquisicions amb finalitats docents, a més d'ocupar-se de les fonts bibliogràfiques,¹ els regidors de

1. Germen de biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, de la qual ens ocuparem més endavant per tal de valorar el material que hi havia a la disposició dels alumnes que van rebre la formació artística al darrer terç del segle XVIII.

l'Escola de Llotja van anar reunint material artístic divers.² Així ho testimonien les paraules del pintor barceloní i segon director de l'Escola de Llotja Pere Pau Muntanya (1749-1803) en la cerimònia de la distribució dels premis generals i anuals celebrada el 15 de novembre de 1797:

*Persuadida intimamente la Junta de que los progresos de las Artes, y recta instrucción de los Alumnos pende en gran parte de tener á la vista los mas exquisitos exemplares, ha formado y continua en enriquecer una galeria adornada con las mejores estatuas de los Griegos, decorando juntamente sus paredes con una buena coleccion de quadros originales, y de copias de mérito sacadas de las obras de los mas famosos Autores.*³

Certament, a mesura que avancem en el nostre discurs, podrem anar valorant aquesta «galeria adornada» a la qual fa referència Muntanya i de la qual podrem anar identificant les obres conservades. No serà aquest cas, però, el dels buidats de guix de «las mejores estatuas de los Griegos», dels quals actualment no disposem d'altre testimoni que les referències documentals o literàries,⁴ com és el cas de les reflexions que sobre la bellesa es

-
2. Origen del patrimoni artístic de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, una primera aproximació del qual va ser publicada a Frederic MARÈS, *Dos siglos de enseñanza artística en el Principado*, Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, Barcelona, 1964, p. 155-174. L'inventari i la catalogació definitiva de tota la col·lecció resta encara pendent, tot i que darrerament han estat publicats els fons de pintura –els quals conformen el gruix principal del conjunt– i d'escultura i una selecció de dibuixos. Vegeu Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Catàleg del Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, vol. 1, «Pintura», Barcelona, 1998 –un primer estadi d'aquest treball havia estat publicat al *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, vol. VII-VIII (1993-1994), p. 167-186–; Pilar VÉLEZ, *Catàleg del Museu de Llotja: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, Barcelona, 2001. Vegeu, també, Salvador MORENO, *La escultura en la casa Lonja de Barcelona: Neoclasicismo y romanticismo académico*, Barcelona, 1983, que, malgrat que es tracta del seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia –legit el 23 de desembre de 1983–, no deixa de ser un primer i documentat inventari dels fons estrictament escultòrics; Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Vistes de la Barcelona antiga: 1867-1884*, Barcelona, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1998.
 3. *Continuación de las Actas de la Escuela Gratuita de las Nobles Artes erigida con Real aprobación en la Casa Lonja de Barcelona a costa de la Real Junta de Gobierno y Comercio del Principado de Cataluña y Relación de los premios Generales que además de los anuales se distribuyeron a los alumnos de su escuela en la Junta General celebrada el día 15 de Noviembre 1797*, Barcelona, 1797, p. V.
 4. Sembla que algunes d'aquestes peces podrien estar dipositades sense inventariar en altres institucions, per la qual cosa continuem indagant-ne la localització.

fa Josep Farriols amb motiu de la solemne distribució dels premis de l'Escola Gratuïta de Dibuix l'any 1803, en les quals posa com a exemple de la perfecció «el Apolo Pitio, la Palas de Albani, el Laoconte, el grupo de Nio-be, el Gladiador cadente, el Gladiador moribundo, el Antinoo, el Torso de Belvedere»,⁵ totes presents aleshores en format de guix a les aules de l'Escola de Llotja.⁶

Centrarem la nostra comunicació en el primer període de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona (1775-1797) i, concretament, en la tasca que, amb l'esperit de la Reforma Il·lustrada i la concepció acadèmica, va dur a terme el seu primer director, el gravador d'origen valencià Pasqual Pere Moles (1741-1797).

Quan aquest organisme va obrir les portes el 23 de gener de 1775, tenia únicament el poc material que s'havia començat a adquirir l'any anterior. En primer lloc, cal esmentar «algunos Dibujos resultados de su aplicación», fent referència a Moles i a les obres realitzades durant la seva etapa com a pensionat a París, ciutat d'on també va importar uns altres «tres caxones de dibujos y estampas».⁷ L'Escola també tenia una «partida de Modelos de Yeso venidos de Italia de un gusto exquisito» que els comissionats de l'Escola es van afanyar a aconseguir tan bon punt van tenir notícia del trànsit d'aquest material per la ciutat, el qual van considerar «muy propio para el uso de los Discipulos q[u]e entraren en la Escuela de Dibujo que va a establecer la Junta en Beneficio público».⁸

A través de la documentació anirem veient que en el transcurs dels anys següents aquests fons es van anar enriquint amb noves adquisicions, donacions particulars, exemplars sol·licitats a la Real Academia de San Fernando i obres realitzades pels mateixos mestres i alumnes de l'Esco-

5. *Oración que en la pública distribución de premios generales a los alumnos de la Escuela Gratuita de las Nobles Artes de la Ciudad de Barcelona, formalizada a los 27 de diciembre de 1803 en la casa de Lonja dixo el doctor don Josef Farriols*, Barcelona [1803], f. 4-5.

6. Tot i que correspon a una data molt posterior, considerem il·lustratiu sobre aquest tema el detall amb què es relacionen els fons artístics de l'Escola de Llotja a l'*Inventario general de lo q[u]e contienen las Escuelas de Bellas Artes de la Junta de Comerç*, AJC, 246, lligall VI, 1837. Tenim notícia d'un altre inventari més antic (de l'any 1821), encara que menys explícit, sobretot pel que fa a la relació dels models en guix (AJC, lligall CVI, 1, 4), transcrit per Manuel RUIZ ORTEGA a *La Escuela Gratuita de Diseño de Barcelona*, Barcelona, 1999, p. 443-446.

7. LAJC [Llibre d'Acords de la Reial Junta de Comerç de Catalunya, Barcelona, Biblioteca de Catalunya], núm. 5 (4 d'agost de 1774), f. 116.

8. LAJC, núm. 5 (15 de setembre de 1774), f. 141.

la.⁹ Altrament, podrem anar constatant l'evolució del gust artístic i, alhora, el canvi de les tendències franceses per la influència italiana, cada cop més present.

La magnífica acollida pública que va tenir la iniciativa de la Junta d'establir una escola d'aquestes característiques a la ciutat, com també l'èxit obtingut respecte al nombre d'alumnes inscrits, van plantejar ben aviat la necessitat d'incrementar el personal responsable de la docència, motiu pel qual es van convocar les corresponents proves de selecció dels «Opositores al empleo de Ayudante de la Escuela de Dibujo», per a les quals Pasqual Pere Moles havia d'escollir «una estatua ignorada de todos los concurrentes».¹⁰ No ens hauria d'estranyar que aquest hagués optat per proposar un dels esmentats guixos portats d'Itàlia, atesa la tendència evident del primer director de l'Escola a seguir els criteris acadèmics i les noves propostes estètiques, destinades, tal com consta en el primer article dels reglaments, a «promover el buen gusto [...] haciendo que se apliquen y aclaren las Ideas, se acostumbren a preferir las formas sencillas, y naturales, â las extravagantes».¹¹ És a dir, destinades a depurar les formes barroques i a retornar a un classicisme temperat.

Una de les primeres donacions, pocs mesos després de l'inici de les activitats a l'Escola de Llotja, va ser protagonitzada per María Engracia de las Casas i Pasqual Pere Moles. La primera, esposa de José Felipe Castañón, intendent de Catalunya i, com a tal, president de la Junta de Comerç (1763-1776), va oferir «tres cabezas de Yeso representando a Sn Pedro, Sn Pablo, y un Negro, para que se coloque entre las que posee la Escuela de Dibujo de su cargo», de l'estil de les quals no tenim notícia; i, per la seva banda, el director de l'Escola va cedir dues estàtues de temàtica clàssica «de Quatro Palmos de alto representando Venus y Paris».¹²

9. Per a una primera aportació documental, vegeu Santiago ALCOLEA, «La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. XIV [1959-1960] (1969), p. 112-118. I, sobre el tema, vegeu Rosa Maria SUBIRANA REBULL, «Pasqual Pere Moles, primer director de l'Escola Gratuïta de Dibuix», *D'Art*, núm. 12 (1986), p. 173-180, i Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Pasqual Pere Moles i Coronas*, Barcelona, 1990.

10. LAJC, núm. 5 (15 de març de 1775), f. 225.

11. *Reglamento para la Escuela Gratuita de Diseño establecida en Barcelona por la RI Junta de Comercio, y Consulado de Cataluña*. Vegeu-ne la transcripció íntegra a Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Pasqual Pere Moles i Coronas*, p. 361-363.

12. LAJC, núm. 5 (23 de març de 1775), f. 238.

Aquell mateix any, l'escultor Carles Salas (1728-1788), «natural de esta Ciudad, y Academico honorario de la RI de Sn Fernando», va enviar des de Tarragona «un exquisito modelo en barro que hizo para executar en Marmol el Altar de Sta Tecla de aquella Ciudad»,¹³ peça que, malgrat la seva estètica berniniana, va ser acceptada com a model probablement en consideració al grau acadèmic del seu autor. Desconeixem la localització actual d'aquesta peça, però ens podem fer una idea de com és per relació amb l'obra realitzada en marbre per a la capella dedicada a santa Tecla a la catedral de Tarragona.

Més endavant, l'any 1777, coincidint amb els darrers mesos del sojorn romà de Juan Adán (1741-1816), la Junta va considerar una interessant oferta d'aquest escultor aragonès establert a Lleida i va decidir invertir «ciento y quarenta pesos duros» en l'adquisició de «las estatuas del Gladiador, y del Leoconte, la Cabeza de Alexandro, y otros modelos comprados en Roma».¹⁴ Si tenim en compte que Adán havia estat mediador en la gestió de l'increment de la col·lecció artística de la Real Academia de San Fernando amb un bon nombre de peces que va adquirir a la capital italiana durant la seva estada,¹⁵ no ens ha de sorprendre que els comissionats de l'Escola confiessin també en ell i seguissin l'exemple de l'acadèmia madrilenya.

Pel seu significat en relació amb el gust acadèmic, volem destacar l'adquisició, en diverses partides, de dibuixos i altres peces d'Anton Raphael Mengs (1728-1779). La primera adquisició data de l'any 1779, quan, amb motiu de la mort del conegut pintor i teòric bohemí, la Junta va demanar assessorament a l'erudit diplomàtic José Nicolás de Azara (1731-1804) –protector, biògraf i amic íntim de Mengs– per tal d'intentar obtenir algunes peces en la subhasta pública de material artístic provinent del seu taller. Val a dir, en aquest sentit, que en el moment de la seva desaparició Mengs estava considerat el màxim garant, l'exemple indiscutible, de tots els partidaris de les tendències acadèmiques.

13. LAJC, núm. 5 (18 de desembre de 1775), f. 417.

14. LAJC, núm. 6 (12 de maig de 1777), f. 281.

15. Sobre aquest tema, vegeu Enrique PARDO, «El escultor Juan Adán», *Seminario de Arte Aragonés*, vol. VII-IX, Saragossa, CSIC, 1957, p. 37-39, així com la comunicació aportada al present congrés per Esther GARCÍA PORTUGUÉS: «José Nicolás de Azara i la seva nova de Lleida, un punt d'entrada del nou gust clàssic a Catalunya».

En un primer moment es van destinar a l'adquisició «de ciento y sinquenta â doscientos doblones en oro», i el pintor valencià Josep Joan Camaron Melià (1760-1819), que aleshores es trobava a Roma completant la seva formació artística pensionat per la Real Academia de San Fernando, va ser l'encarregat per la Junta de gestionar directament l'operació amb Azara.¹⁶

L'any 1781, Eustaquio de Azara, germà de l'erudit diplomàtic i aleshores abat del monestir benedictí de Santa Maria d'Amer,¹⁷ va fer donació a l'Escola de cinc dibuixos més del desaparegut pintor alemany.¹⁸

En tres ocasions més, José Nicolás de Azara, com a «Agente y Procurador general del Rey en la Corte de Roma»,¹⁹ va tornar a trametre des d'Itàlia dibuixos de Mengs. Així, l'any 1783 en va enviar vuit «de los originales que se hallan en el Vaticano», juntament amb «sinquenta y tres que se han recogido de los más insignes pintores de Italia»,²⁰ l'any següent va enviar uns altres «seis dibujos originales del celebre Pintor Dn. Rafael Antº Mengs»,²¹ i l'any 1786 va enviar una darrera remesa de «veinte y quatro Dibujos delineados por Dn Antº Rafael Mengs de los originales del Vaticano».²² Tot i que ignorem la quantitat de dibuixos originals del pintor alemany adquirits en la primera gestió portada a terme per Azara i Camaron, van ingressar a la col·lecció, com hem pogut observar, quaranta-tres dissenys més. Malauradament, avui dia es desconeix on han anat a parar tots.

Unes altres adquisicions d'origen exclusivament italià van ser, l'any 1782: les «catorze de Estatuas de Yezo que por cuenta de la misma Rl. Junta y para el servicio de la Escuela de Dibujo le ha remitido desde Genova Dn. Juan Mora y Gispert, â quien se los havia dirigido Dn. Joseph Cama-

16. En relació amb aquesta gestió, vegeu LAJC, núm. 7 (29 de juliol de 1779), f. 344, (2 de setembre de 1779), f. 369, i (14 d'octubre de 1779), f. 397. En acabar els tràmits de compra, Azara va presentar un rebut per un total de «326 escudos, 60 Bayoques Romanos, correspondientes â 651 [libras] 11 [suelos] 4 [dineros] mon[e]da Catalana», LAJC, núm. 8 (14 de setembre de 1780), f. 143.

17. Va ser abat de Santa Maria d'Amer i de Roses i prior de Sant Cugat del Vallès, així com bisbe d'Eivissa (1788-1794) i de Barcelona (1794-1797).

18. «Dn. Eustaquio de Azara Abad del Real Monasterio de Amer, acompaňando sinco Dibujos delineados por Dn. Antº Rafael Mengs, para que la Junta tenga de tan celebre Pintor este aprecible monumento», LAJC, núm. 8 (15 de novembre de 1781), f. 392.

19. LAJC, núm. 9 (21 de juliol de 1783), f. 319.

20. LAJC, núm. 9 (21 de juliol de 1783), f. 319.

21. LAJC, núm. 10 (7 de juny de 1784), f. 82.

22. LAJC, núm. 11 (30 de març de 1786), f. 46.

ron»;²³ les «estatuas de Florencia», tramitades per José Nicolás de Azara per «ochenta y dos escudos»,²⁴ i les «estatuas venidas de Roma», gestionades també per Camaron, el qual, a més, va adjuntar-hi «cuatro buenos y utiles diseños, y el candor que envia copiado de Rafael de siete palmos de alto y quatro y medio de ancho»,²⁵ la qual cosa li va significar una gratificació de la Junta de cinquanta pesos.

Quant a estampes, cal destacar la incorporació als fons de l'Escola de Llotja, l'any 1787, d'una sèrie calcogràfica de les *Logge* que Rafael va pintar als murs del Vaticà, aquest cop gràcies al donatiu de Llorenç Zarate, abat del monestir de Sant Vicenç de Cardona.²⁶ Així mateix, cal fer esment de les importacions periòdiques de material gràfic de París i Roma,²⁷ destinat fonamentalment a premiar els alumnes més avantatjats. Molts d'aquests gravats passaven a formar part de la col·lecció artística que s'anava gestant.

És evident que, tot i la seva formació francesa i al marge que continués encarregant estampes a París, Pasqual Pere Moles va acabar decantant-se cap als models italians, més en voga en el moment. Així ho palesa el següent escrit seu a la Junta:

[...] de veinte de Julio ultimo [1786], en que expresa que para el aumento y variedad de buenos originales muy necesarios en esta Escuela de Dibujo de su cargo seria conveniente que la Junta se interesase con la Rl. Academia de Sn. Fernando a efecto de que le facilite una porcion de diseños de principios, Cabezas, y figuras echos por aquellos Maestros, ô de los que han enviado de Roma sus Pensionados; y paraque el Estudio sea mas completo de lo que se llama Escuela Italiana podria la Junta autorizarle a él paraque a poca costa haga comprar en Roma sus figuras de Academia, seis copiadas por las Anti-

23. LAJC, núm. 9 (11 d'abril de 1782), f. 52.

24. LAJC, núm. 9 (27 de maig de 1782), f. 76.

25. LAJC, núm. 9 (5 de juny de 1783), f. 286.

26. LAJC, núm. 11 (13 de desembre de 1787), f. 372.

27. LAJC, núm. 6 (8 de febrer de 1776), f. 20. LAJC, núm. 10 (21 d'octubre de 1784), f. 186; (9 de juny de 1785), f. 306-307; (20 de juny de 1785), f. 317-318; núm. 11 (7 de juliol de 1788), f. 482-483; núm. 14 (9 de febrer de 1797), f. 30.

*guas, seis Cabezas, y doze de principios de los de mejor estilo, que podrán costar unos cien escudos Romanos.*²⁸

Van continuar, doncs, arribant models d'Itàlia. L'any 1787 es van rebre de Roma els «veinte y dos Moldes q[u]e se han echo de las antiguedades q[u]e se hallan en esta Ciudad mas apreciables p[ar]a memoria del estado en q[u]e están en el día, y estudio de los Dicipulos de la Escuela de Dibujo»,²⁹ així com «varios dibujos» gestionats pel pintor espanyol actiu a Roma Francisco Preciado de la Vega (1712-1789),³⁰ els quals havien estat encarregats pel mateix Moles. Un any després, el director de l'Escola de Llotja va tornar a deixar constància de nous lliuraments en fer una comunicació oficial conforme havia rebut «la obra duplicada del Paladio en quatro tomos, las Lochas de Rafael en sesenta y dos ojas, un libro de principios de Dibujo hasta anatomia en treinta y seis Pliegos, y un Quaderno de Arabescos en veinte y quatro ojas, que todo se ha comprado para servicio de la Escuela de dibujo a su cargo».³¹

Ultra això, cal destacar que els responsables de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona no es limitaven a adquirir material directament a Itàlia mitjançant diferents intermediaris, sinó que també procuraven estar a l'aguait de la circulació d'obres italianes pel país, com ho demostra, l'any 1788, la gestió portada a terme pel director de l'Escola amb l'objectiu d'aconseguir «persuadir â un sugeto q[u]e vendiese dos excelentes pinturas de asuntos del Testamento³² echos en Italia», respecte a les quals Moles va considerar «muy conveniente no malograr esta ocasion para tenerlos en la Escuela de Dibujo de su cargo para utilidad de sus Dicipulos».³³ Una altra

28. LAJC, núm. 11 (19 d'octubre de 1786), f. 149.

29. Van costar «ciento ochenta y cinco libras, dos sueldos y seis dineros», LAJC, núm. 11 (13 de setembre de 1787), f. 229bis.

30. LAJC, núm. 11 (26 de novembre de 1787), f. 358. Més endavant, la Junta va endegar gestions amb «Dª Catalina Cherubina Presiado, viuda del director de los Pensionados de S.M. en Roma» per tal que rellevés el seu marit i en «ocasiones favorables continue en comprar cosas utiles para la Escuela», LAJC, núm. 11 (7 de setembre de 1789), f. 112.

31. LAJC, núm. 11 (13 de març de 1788), f. 420-421.

32. Posteriorment s'han identificat com a obres d'Orazio de Ferrari (1606-1657) *Moisès nen llença la corona del faraó* i *Els fills de Jacob presenten al seu pare la túnica de Josep*. Vegeu Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Catàleg del Museu*, p. 14 i 37-38.

33. LAJC, núm. 11 (13 de novembre de 1788), f. 540. En relació amb aquest tràmit, vegeu LAJC, núm. 11 (12 de juny de 1788), f. 466, i (11 de desembre de 1788), f. 552.

intervenció de Moles, aquesta l'any 1789, va proporcionar a la Junta l'adquisició de «dos excelentes Quadros originales que representan un Apolo del celebre Guercino,³⁴ y una Madalena de medio Cuerpo de Lanfranch»,³⁵ que també va aconsellar de comprar en assabentar-se que estaven circulant per la ciutat.³⁶

Cal dir que les notícies sobre l'obtenció de pintures de procedència diversa abunden,³⁷ tot i que poques vegades es donen detalls o indicis que permetin identificar-les. Aquest no és el cas, però, de la compra a Pere Pau Muntanya d'un quadre «del famoso Antonio Viladomat el mejor pintor q[u]e ha producido Cataluña, y que havia en España en su tiempo, lo que representa Jesu-Christo con la Cruz â cuestras, Sn. Ignacio, y dos compañeros»,³⁸ que Moles va considerar idoni per afegir «â la bella colleccion de pinturas q[u]e de orden de la Junta va juntando en la Escuela de Nobles Artes de su cargo».³⁹

Altres models adquirits sota la direcció de Pasqual Pere Moles i en certa manera identificables són els dibuixos encarregats l'any 1789 a «Dn. Benito Espinós Director del Estudio de Flores en la Rl. Academia de Sn. Carlos [...] para la enseñanza, y executables en las fabricas de Indianas, paraq[u]e se perfeccionasen en este estudio los Dícipulos de la Escuela de

34. En aquell moment va ser una de les adquisicions més celebrades, però actualment està considerada una obra anònima de l'escola bolonyesa dels segles XVII o XVIII. Vegeu Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Catàleg del Museu*, p. 14 i 102-103.

35. Adquirida com a original del pintor bolonyès Giovanni Lanfranco (1582-1647) i de la qual avui s'ignora la localització. Tot i així, es coneix gràcies al gravat calcogràfic d'un alumne avantatjat de l'Escola Gratuïta de Disseny de Barcelona, Blai Ametller (ca. 1766-1841), que en va deixar constància clara a la llegenda: «Gravada por Blas Ametller, Discipulo de D. Pasqual Pedro Mòles para la Pensión / que obtuvo de la Rl. Junta Particular de Gobierno del Comercio de Cataluña / año de 1790, por el original de Juan Lanfranc que se conserva en la Escuela de / las Nobles Artes de la misma Rl. Junta.» Aquest gravat està catalogat a Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *La caligrafia catalana del segle XVIII: Dels argenters als acadèmics*, Universitat de Barcelona, 1996, col·l. «Tesis Doctorals Microfitxades», núm. 2.999. Cfr: Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Pasqual Pere Moles i Corones*, p. 92, 259 i 407, i Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Catàleg del Museu*, p. 14 i 53-54.

36. LAJC, núm. 12 (30 d'abril de 1789), f. 47.

37. Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Pasqual Pere Moles*, p. 259, nota 209.

38. Obra del pintor barceloní Antoni Viladomat (1678-1755) que es troba dipositada als museus d'art de Catalunya des de l'any 1906 (actualment consta a l'inventari del MNAC, núm. 11.593). Està catalogat a Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Catàleg del Museu*, p. 14 i 90.

39. LAJC, núm. 12 (20 d'octubre de 1791), f. 468-469.

las Nobles Artes de su cargo»,⁴⁰ i les dues «Estatuas de Yeso de Madrid, Mercurio, y Harpocrates [*sic*].»⁴¹

A partir de 1787 es van incorporar als fons artístics obres de professors i alumnes, material provinent d'altres acadèmies,⁴² pintures encarregades puntualment a diferents artistes, com en el cas dels retrats dels successius presidents de la Junta de Comerç,⁴³ i còpies d'originals de col·leccions públiques o privades d'àmbit peninsular.⁴⁴ Així mateix, un altre testimoni de l'interès dels directius de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona per l'art de la resta de la Península fa referència a la proposta de Moles de comprar «seis û ocho diseños y dos borradores o boce-

40. LAJC, núm. 12 (25 d'octubre de 1790), f. 342; vegeu també LAJC, núm. 12 (20 d'abril de 1789), f. 43, on Pasqual Pere Moles fa referència al pagament de «noventa y seis libras, y media» de les «floreçitas, y dibujos, que por disp[osic]on de la Junta y para uso de la Escuela de dibujo, le ha remitido». Alguna d'aquestes peces es podria identificar amb les pintures catalogades a Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Catàleg del Museu*, p. 38-39. El pintor de flors Benet Espinós (1748-1818) pertanyia a la corporació valenciana de la Real Fábrica de los Cinco Gremios Mayores de Madrid i era director de l'Escola de Flors i Ornaments de València (1784-1815), la qual depenia de l'Acadèmia de Sant Carles. Sobre aquest autor, vegeu María Luz LÓPEZ TERRADA, «La Valencia del siglo XIX», a María Luz LÓPEZ TERRADA, *Tradicción y cambio en la pintura valenciana de flores. 1600-1850*. València, 2001.

41. LAJC, núm. 13 (15 de juny de 1795), f. 435.

42. Sobre aquestes incorporacions, vegeu Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Pasqual Pere Moles i Coronas*.

43. «[...] que en la Sala de la Escuela de Dibujo en donde està colocado el retrato de S.M., se pongan a su lado el del Sr. Dn. Phelipe de Castaños, y el del Sr. Baron de la Linde, Intendentes de este Ex[er]c[er]ito y Princ[er]cipa[er]do, y Presidentes de estos Tribunales de Comercio», LAJC, núm. 11 (29 de març de 1787), f. 234. Més endavant, a partir de 1797, es va endegar el mateix costum pel que fa al directors de l'Escola. En conjunt, totes aquestes pintures han conformat amb el pas del temps una excel·lent col·lecció de retrats oficials d'àmbit català.

44. En trobem un exemple significatiu en la proposta de Pasqual Pere Moles d'encarregar a «Dn. Joseph Camaron el que copie un excelente Quadro que posehe el Canonigo Dn. Vicente Blasco, pidiendo por ella ochenta pesos, si la ha de hacer en Casa del Canonigo, y setenta, si se lo presta para hacerla en la suya, y q[u]e también lo seria el q[u]e pida Dn. Joseph Vergara, y Dn. Antonio Planes, si al primero se le encarga una copia de una sagrada familia de Rafael que tiene el mismo Canonigo, y el segundo si se le confia hacer la de Sn. Sebastian de Orrente q[u]e está en la Catedral de Valencia ô bien otro de igual merito», LAJC, núm. 11 (6 d'octubre de 1788), f. 526-527. Dues d'aquestes pintures han estat identificades en les còpies de dues obres de Joan Macip, dit Joan de Joanes (1510?-1579) –*El bon pastor i Eccehomo*–, ambdues propietat dels canonges de València Vicent Blasco i Antonio García, respectivament. Van ser obrades per Josep Camaron Bonanat (1731-1803), la primera, i Josep Vergara Gimeno (1726-1799), la segona. Vegeu Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Catàleg del Museu*, p. 30-31 i 80-81. Pel que fa a l'obra de Vergara, els artífers esmentats consideren que l'autor va decidir, per raons desconegudes, copiar aquest *eccehomo* de la col·lecció del canonge Antoni García en lloc de la pintura que se li havia encarregat.

tos» del pintor de la cort i director de la Real Academia de San Fernando Francisco Bayeu (1734-1795), el qual havia mort feia poc i els fons del taller del qual es tenia notícia que es venien. Es van destinar «hasta Cien doblones en la adquisición de las obras que más convengan» i es va encomanar la gestió al secretari de la Real Academia de San Fernando, Isidoro Bosarte.⁴⁵ Val a dir que Bayeu, un dels artífexs amb més personalitat del cercle de Mengs, representava un magnífic exemple per als alumnes de l'Escola de Llotja, sobretot pel que fa a la seva trajectòria artística, que havia progressat des d'un rococó brillant fins a un classicisme acadèmic.

De l'interès que suscitaven totes aquestes obres entre els integrants de l'Escola a l'època, així com del seu ús, se'n va fer ressò el recurs presentat l'any 1788 per «Pedro Pablo Montaña, y Dn. Tomas Solanes, pidiendo se sirva la Junta dár las ordenes corresp[ondien]tes â Dn. Pasqual Pedro Moles paraque con su cuenta y razon les preste los originales existentes en d[i]ha Escuela, q[u]e necesitan para continuar sus estudios en sus Casas, como segun dicen se practica en las Rls. Academias» i la notificació del permís corresponent concedit per la Junta.⁴⁶

En acabar aquest breu recull de notícies sobre les adquisicions d'obres d'art, cal fer referència als fons bibliogràfics. Les notícies corresponents al període que ens ocupa palesen l'interès mostrat pels comissionats de l'Escola, així com pel seu primer director, en la gestió d'una bona biblioteca, sens dubte una eina bàsica i imprescindible per al tipus de formació que s'havien proposat dur a terme.

De l'assimilació i la formació teòrica de tots els conceptes estilístics que es volien impartir en la pràctica docent, en tenim una clara referència en els llibres que l'Escola va posar a l'abast dels seus alumnes. L'inventari dels fons bibliogràfics més antic que es conserva entre la documentació de la Junta de Comerç és de l'any 1810. Correspon a la incorporació del llegat del pare Izquierdo, amb motiu de la qual es va elaborar un repertori

45. LAJC, núm. 13 (5 d'octubre de 1795), f. 461. La gestió no va tenir èxit en un primer moment, però més endavant van tenir l'oportunitat de comprar divuit peces de Bayeu a un venedor privat per un total de dues-centes vint-i-tres lliures: LAJC núm. 13 (9 de juny de 1796), f. 525. Vegeu Francesc FONTBONA i Victòria DURÀ, *Catàleg del Museu*, p. 28-29, on es cataloguen dues possibles pintures d'aquest lot: *Glòria d'Àngels amb el símbol de la Santíssima Trinitat i Apol·lo i Thetis*.

46. LAJC, núm. 11 (13 d'octubre de 1788), f. 527-528 i 533.

de tots els volums recopilats,⁴⁷ dels quals transcrivim a continuació una selecció de tots els que més susciten el nostre interès en relació amb la producció artística. Tot i que la data del document ultrapassa la cronologia a la qual ens hem ajustat, tenim constància de l'adquisició de molts d'aquests exemplars en els temps de la direcció de Pasqual Pere Moles.⁴⁸ En primer lloc, comprovem que abunden els tractats d'arquitectura:⁴⁹

*Juan de Arfe, un tomo en pergamino*⁵⁰

*Vitruvio en un tomo en folio dos exemplares en pasta*⁵¹

*Paladio de Arquitectura tratado por Ortiz y Sanz, un tomo en folio y en pasta dos Exemplares*⁵²

Paladio en italiano dos grandes tomos en folio y en pasta

*Paladio en frances tres tomos en folio à la Holandesa falta el primer tomo*⁵³

*Arquitectura hydraulica por Belidor*⁵⁴

47. «Inventario de los Libros que se hallaban en la Biblioteca de la Real Casa Lonja y de sesenta y seis volumenos recogidos de la Libreria del difunto P.M. Izquierdo, en virtud de Decreto del Ex.mo S.or Comandante de esta Provincia». AJC, caixa 17, lligall XII,45,4-9.

48. Tenim pendent un estudi exhaustiu dels fons bibliogràfics conservats a l'Escola de Llotja per tal de valorar-ne les edicions, així com el seu ús en relació amb les realitzacions plàstiques i arquitectòniques dels integrants de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona.

49. En aquest punt cal recordar el primer article dels reglaments de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona, on explícitament es fa constar l'objectiu de formar no només artífexs plàstics, sinó també arquitectes: «[...] dar buenos conocimientos sobre Manufacturas, y Artefactos à toda clase de Gentes, el formar por medio de los principios del Dibujo perfectos Pintores, Escultores, Arquitectos, Gravadores», a AJC, caixa 143, lligall CVIII, 2, 184-189 i 197-201. Vegeu la transcripció íntegra del document a Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Pasqual Pere Moles i Corones*, p. 361-363.

50. Probablement, una de les nombroses edicions posteriors del tractat de l'orfebre Juan de Arfe *De varia commensuración para la Escultura y Arquitectura* (1585-1587), editat per primer cop a Sevilla per Andrea Percioni i Juan de León.

51. *Los diez libros de arquitectura de M. Vitruvio Polión, traducidos del latin y comentados por Don Joseph Ortiz y Sanz, presbitero*. En Madrid, en la Imprenta Real, 1787. Edició adquirida gràcies a la gestió de Pasqual Pere Moles: LAJC, núm. 11 (5 de novembre de 1787), f. 350.

52. Andrea PALLADIO, *Los cuatro libros de Arquitectura (libros primero y segundo)*, traducció i comentaris de José Ortiz y Sanz, Madrid, Imprenta Real, 1797.

53. Ens consta que l'edició en doble exemplar d'*I Quattro Libri dell'Architettura* (1570) d'Andrea Palladio en quatre volums va ingressar a la biblioteca el 13 de març de 1788, juntament amb altre material: LAJC, núm. 11 (13 de març de 1788), f. 420-421.

54. Bernard FÔRET DE BELIDOR, *Architecture Hydraulique, ou l'Art de Conduire, d'Elever et Demanager les eaux pour les Differents Besoins de la Vie. Seconde partie, qui comprend l'Art de Diriger les eaux de la mer & ses rivieres à l'Avantage de la Defense des Places, du Commerce & de l'Agriculture*, París, A. Jombert, 1737-1753.

*Elementos de toda Arquitectura civil por Rieger un tomo en pergamino*⁵⁵
*Massons de plaisance por Blondel, dos tomos en pasta*⁵⁶
*Arquitectura de Frezier tres tomos en pasta*⁵⁷
*Melizia, principios d'Architectura, tres tomos à la Holandesa falta un tomo*⁵⁸
Regles des cinq ordres d'Architecture de Vignole un tomo á la Rustica dos exemplares
*Observ.s sur l'Architecture por Laugier un tomo en octavo en pasta*⁵⁹.
*Cinco quadernos de Arquitectura de Vignole*⁶⁰

Altres exemplars que cal destacar són els tractats de pintura i de teoria de l'art:

*Obras de Mengs, dos tomos en pasta*⁶¹
*Bosarte. Observa.s sobre bellas artes. Un tomo en idem [en pasta]*⁶²

-
55. Probablement, *Elementos de toda arquitectura civil: con las mas singulares observaciones de los modernos, impresos en latin por el P. Christiano Rieger, de la compañía de Jesus... los quales aumentados por el mismo da traducidos al castellano el P. Miguel Benavente...* Madrid, Joachin Ibarra, 1763.
56. Jacques-François BLONDEL, *Traité d'architecture dans le goût moderne ou De la distribution des maisons de plaisance et de la décoration des édifices en général*, 1737-1738.
57. Amédée-François FRÉZIER, *La theorie et le pratique de la coupe des pierres er de bois, pour le construction des voutes et autres parties des bâtimens civils & militaires, ou Traité de stéréotomie à l'usage de l'architecture*, Estrasburg i París, 1737-1739, i París, 1754-1769.
58. Francesco MILIZIA, *Principi di architettura civile*, 1781.
59. Marc-Antoine LAUGIER, *Essai sur l'Architecture*, París, 1753.
60. Podria tractar-se de l'edició francesa següent: *Riegles des Cinc Ordres d'Architecture de M. Jacques Barozzio de Vignole avec une argumentation nouvelle de Michel Angelo Bonaroti et autres*, A Pris, Nicolas Bonnart, 1710.
61. *Obras de D. Antonio Rafael Mengs, primer pintor de cámara del Rey, publicadas por Don Joseph Nicolás de Azara, caballero de la Orden de Carlos III*, Madrid, 1780.
62. Isidoro BOSARTE, *Observaciones sobre las Bellas Artes entre los antiguos hasta la conquista de Grecia por los romanos: Parte Primera: Contiene las Observaciones sobre la escultura entre los griegos: Leída por don Isidoro Bosarte en el día 29 de mayo de 1790: Madrid, en la oficina de don Benito Cano; Observaciones...* *Parte Segunda: Contiene las Observaciones sobre la pintura entre los griegos: Leída por don Isidoro Bosarte en el día 15 de junio de 1790: Madrid, en la oficina de don Benito Cano; Observaciones...* *Parte Tercera: Contiene las Observaciones sobre la arquitectura entre los griegos: Leída por don Isidoro Bosarte en el día 28 de junio de 1790: Madrid, en la oficina de don Benito Cano; Observaciones...* *Parte Cuarta: Contiene las Observaciones sobre las Bellas Artes entre los antiguos egipcios: Leída por don Isidoro Bosarte en el día 28 de junio de 1790: Madrid, en la oficina de don Benito Cano.*

*Batteux. Principios filosoficos de literatura y bellas artes. Seis tomos en quarto grande a la rustica*⁶³

*Palomino. Dos tomos à la rustica*⁶⁴

*Leonardo de Vince un tomo en folio y en pergamino*⁶⁵

Els diccionaris d'artistes:

*Diccionario de los Artistas de España quatro tomos en idem [en pasta]*⁶⁶

Els d'al·legories:

*Iconologia de Cesare Ripa, cinco tomos á la Rustica*⁶⁷

Els reculls de vistes arqueològiques o d'obres de l'antiguitat, amb un interès afegit per les estampes que els il·lustren:

Nuova racolta di cento vedutine antiche della citá di Roma, un tomo con cubiertas de papel

Dictionaire des antiquités Romaines, primero y tercero tomos falta el segundo

Veteres arcus Augustorum Triunphis insignis, un tomo de papel de marca mayor enquadernado à la Holandesa

Racolta de dodici Busti cavati delle antiche statue originali, un tomo con cubiertas de papel

Novus Thesaurus antiquitatum Romanorum &, tres tomos en folio.

Antiguedades etruscas, cinco tomos en pasta

63. Charles BATTEUX, *Les beaux arts réduits á un même principe*, París, 1746.

64. L'edició d'Antonio Acisclo PALOMINO, *Museo pictórico y escala óptica*, 1715-1724, va ser adquirida posteriorment, durant l'etapa del segon director de la Llotja: «Vistos los dos tomos de Palomino presentados por Pedro Pablo Montaña [...] se toman para la Escuela donde pueden ser de mucho uso»: LAJC, núm. 16 (19 de desembre de 1799), f. 260.

65. Podria tractar-se de la versió castellana de Diego Antonio REJON DE SILVA de *El tratado de la Pintura de Leonardo da Vinci y los tres libros que sobre el mismo arte escribió León Bautista Alberti*, Madrid, 1784.

66. Possiblement, el *Diccionario Histórico de los más Ilustres Profesores de las Bellas Artes en España: Compuesto por D. Agustín Ceán Bermúdez y publicado por la Real Academia de s. Fernando*, 1800. En aquest cas, la seva adquisició va ser posterior a l'etapa que ens ocupa.

67. Alguna edició contemporània de l'obra de Cesare RIPA *Iconologia*, 1593.

*Herculano, diez tomos en idem [en pasta]*⁶⁸

*Herculano de contornos, seis tomos en folio pequeños à la Holandesa*⁶⁹

*Libro de Antonio Labacco delle antiquita di Roma, un quaderno*⁷⁰

O els habituals llibres d'història i literatura clàssica, tan útils com a fonts d'inspiració temàtica:

Crevier. Historia de los Emperadores Romanos, doce tomos en pasta

Rollin. Historia antigua trece tomos en pasta, falta el catorce

Salustio. Guerra de Yugurta un tomo en idem [en pasta]

La Yliada de Homero, tres tomos en idem [en pasta]

En definitiva, tot un bagatge cultural clarament dirigit al retrobament del món clàssic. No obstant això, hem de remarcar que ens estem referint a una primera recopilació d'aquest fons bibliogràfic, la qual, si bé podem valorar-la per la seva actualització contemporània, també hem de dir que s'hi aprecien algunes mancances significatives, com ara les obres de l'arqueòleg i teòric alemany Johann Joachim Winckelmann, per exemple.

Pensem que aquest primer recull de volums es complementa amb la nodrida biblioteca privada del primer director de l'Escola, a la qual hi devien tenir accés alumnes i professors,⁷¹ i també valorem en termes complementaris la seva col·lecció d'obres d'art, ambdues col·leccions documentades i analitzades en el nostre estudi monogràfic dedicat a Pasqual Pere Moles.⁷² És evident que l'esperit acadèmic, i alhora il·lustrat, de

68. «Haviendo echo presente el S.r Baron de Sabasona individuo de la Comision de la Academia de Dibujo que carecia ella, con perjuicio grave de sus Alumnos de la coleccion del Herculano Pompeyana, y Italia, y que seria muy digno de la Junta q[u]e se las proporcionase. A acordado [...] trescientas libras para la adquisicion de estas obras, y otras que convengan en quanto alcance esta partida»: LAJC, núm. 14 (27 d'abril de 1797), f. 108. Podria tractar-se del *Catalogo degli Antichi Monumenti di Ercolano*, també conegut com les *Antichità di Ercolano*, 1755-1792.

69. Possiblement, alguna de les edicions econòmiques de les *Antichità di Ercolano* que es van publicar per tot Europa cap a finals del segle XVIII.

70. Antonio LABACCO, *Libro Appartenente a L'architettura: nel qual si figuramo alcune notabili antiq[ui]tà di Roma*, Roma, 1572.

71. La informació que es desprèn de l'inventari *post mortem* de Pasqual Pere Moles indica que impartia classes a la seva residència. Sobre aquest tema, vegeu Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Pasqual Pere Moles i Coronas*, p. 90 i 305-332.

72. Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Pasqual Pere Moles i Coronas*, p. 67-73 i 305-332.

Moles va incidir, amb la seva tasca directiva a l'Escola de Llotja, a caracteritzar l'evolució artística de l'art català del darrer terç del segle XVIII. En un primer moment es van depurar les formes barroques vers un classicisme acadèmic que, al seu torn, va assentar les bases de la futura producció neoclàssica, sent Itàlia, a cada pas amb més força, el punt de referència.

Així mateix, i al marge dels exemples artístics i bibliogràfics que, com hem pogut comprovar, es canalitzen en aquesta direcció, hem de fer referència a la incidència de dos personatges erudits sobre els quals no ens podem estendre en la present comunicació. Es tracta de l'ambaixador espanyol davant la Santa Seu José Nicolás de Azara (1731-1804)⁷³ i del secretari de la Reial Academia de Bellas Artes de San Fernando Isidoro Bosarte (1747-1807).⁷⁴ Ambdós ens consten vinculats puntualment a l'àmbit artístic català, alhora que, com a homes de confiança de la Junta de Comerç i de la Real Academia de San Fernando, respectivament, hem tingut ocasió d'apreciar la seva activitat pel que fa a la selecció i la gestió adquisitiva de material artístic i bibliogràfic.

73. Sobre aquest personatge i la seva incidència en l'art català, vegeu Ester GARCÍA PORTUGUÉS, «José Nicolás de Azara, prototipus de mecenatge Il·lustrat: Primera etapa romana (1766-1790)», Universitat de Barcelona, 2000, tesi de llicenciatura inèdita, una part de la qual es va publicar a «José Nicolás de Azara y su primera etapa romana (1766-1790)», a *Actas XIII Congreso CEHA*, vol. II, Granada, 2000, p. 1083-1091.

74. Pel que fa a la relació de Bosarte amb Barcelona i els cercles artístics catalans, vegeu Joan-Ramon TRIADÓ i Rosa Maria SUBIRANA REBULL, «En torno al Discurso sobre las Bellas Artes de España y la huella teórica de Isidoro Bosarte en el arte catalán», a *Actas XIV Congreso Español de Historia del Arte*, Màlaga, Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Màlaga [en premsa].